

Förgyll hösten med

BLOMMANDE LÖK- & KNÖLVÄXTER

Christina Fryle
text och foto

Lökväxter förknippas vi mest med färgstark vårblooming. Men det finns faktiskt en hel del som blommar nu på hösten. Här får du tips på arter som sätter guldkant på hösten.

Växter har under evolutionen anpassat sig till miljön och klimatet. I södra Europa har floran utvecklat olika sätt att hantera de torra, heta somrarna på låglandet och de kalla snörika vintrarna på riktigt hög höjd. Båda perioderna innebär att växten måste klara sig utan vatten och näring under relativt lång tid.

Lök- och knölväxter är väl lämpade för längre viloperioder eftersom de kan bygga upp näringsreserver i sina underjordiska delar. Det gör att de snabbt kan komma upp och blomma när vädret slår om. Vårblommade krokus och tidlösa blommar ofta precis i snösmältningsskanten. Redan första dagen marken är bar syns de anemiskt gulgröna skotten som med blomknopp och allt har legat startberedda och väntat under snön, för att nästa dag ha gått över i grönt och slå ut sina blomkalkar mot vårsolen. Det är därför många av dessa arter trivs bra även i skandinaviska trädgårdar. För trots att de kommer från sydligare breddgrader gör den höga höjden att de är vana vid långa, kalla vintrar.

I väntan på höstregnen

Låglandsarterna i södra Europa utnyttjar ett helt annat årstidsfönster. När höstregnen efter en oändligt lång och het sommar äntligen sköljer över de knastertorra markerna börjar höstblommade *Colchicum* tidlösa, *Crocus* krokus, *Cyclamen* cyklamen och *Sternbergia* krokuslilja

vakna till liv. Det går inte riktigt lika fort som för de vårblommade arterna. Lökar och knölar låter inte lura sig av ett enda skyfall, som ofta följs av ännu en lång torr och varm period. Men när fukten och svalkan ser ut att bli bestående tar de tillfället i akt att blomma. Eftersom jorden i övrigt är bar har de ingen som helst konkurrens och de pollinerande insekterna flockas kring dem i glädjeyra.

Här uppe i norr tycker många trädgårdsodlare att det är svårt att få de höstblommade lök- och knölväxterna att trivas och blomma. Inte så konstigt kanske. Vårt klimat är väldigt olikt det sydeuropeiska. Men om man håller i tanken hur de har det i sin naturliga miljö går det att anpassa odlingsförutsättningarna till deras behov. Det gäller att se till att de får det riktigt torrt och varmt under sommaren. Liksom många andra lökväxter triggas blomningen av att de blir rejält "bakade". Göteborgs botaniska trädgård, som har en väldigt stor löksamling, har glastak över sin lökträdgård och kan på det sättet styra hur mycket vatten lökarna får och när de första "höstregnen" ska falla. Den riktiga geofytenanten kan förstås också skydda sina lökar och knölar från sommarregn genom att odla dem i lökbänkar som täcks under sommaren – men man kommer rätt långt med en väl-dränerad och varm växtplats. Om huset har utstickande taksprång är läget invid husväggen perfekt. Kring

husgrunden är det ju ofta redan väl-dränerat och man vill inte gärna vattna så mycket just där.

Svårigheten med höstblommande lökväxter kan vara att hitta lämpliga växter att kombinera dem med. Vårens lökar blommar oftast innan perennerna hunnit utveckla sina bladmassor. Marken är i stort sett bar och lökar och knölar kan snabbt utnyttja tiden från det tjälen gått ur jorden tills långsammare perenner och buskar har kommit i gång ordentligt.

Plantera så tidigt som möjligt

I handeln brukar försäljningen av höstblommande lökar och knölar hamna lite fel i tiden. De kommer ofta till butikerna samtidigt som alla de vårblokkande lökarna, men mår bäst av att planteras redan på sensommaren. Häng därför gärna på låset så att de kommer i jorden så tidigt som möjligt. Det gäller särskilt *Colchicum*, tidlösa, som bildar rötter redan i mitten av augusti. Av den anledningen är det inte heller särskilt bra för de nakna knölna att bli liggande och blomma livet ur sig på fönsterbrädan [7]. De behöver kraftsamla inför framtiden.

Colchicum – tidlösa

Tidlösläktet hör till familjen *Colchicaceae*. Blomman påminner mycket om en krokus, men de är inte ens nära släkt. Ett sätt att skilja dem åt är att räkna ståndarna. Tidlösa har sex och

krokus tre ståndare. Många arter av tidlösa har blommor som drar åt det rosa hållet medan de flesta höstblommande krokusar går i mer blåvioletta toner.

Hela växten är giftig, men frön och knöl har högst gifthalt. Den innehåller bland annat colchicin som är ett cellgift liknande arsenik. Colchicin används inom genetik och växtförädling för att skapa celler med fördubblade kromosomantal.

Colchicum autumnale, tidlösa

[4] Kanske mer känd under det lite mer ekivokala namnet nakna jungfrun, vilket Linné använde redan i "Hortus Upsaliensis" 1742. Arten växer vilt i västra, centrala och södra Europa och i Ukraina. Den är ganska vanlig i trädgårdar och parker. Blommorna är i allmänhet rosa, men det finns flera fina former – vitblommande och fyllda i både vitt och rosa.

Blomningen börjar i början av september, och om hösten är mild kan nya knoppar slå ut ända in i december. De stora, breda bladen som ska samla kraft och näring till knölna kommer inte förrän på våren och gör dem lite svårplacerade. Det gäller att hitta en plats där bladen kan få stå i fred tills de vissnar ner på senvåren – i vildängen eller kanske i perennrabatten där försommarblommorna kan ta över när tidlösans blad har vissnat ner.

Colchicum speciosum, prakttidlösa
Prakttidlösans har ett östligare utbrednings-

1. *Colchicum* 'Antares' blommar tidigt, ofta redan i slutet av augusti.

2. *Colchicum* 'Jarka', 17 september.

3. *Colchicum* 'Waterlily', 25 september.

4. Ett helt bestånd av vit och rosa *Colchicum autumnale* tidlösa den 5 september i Göteborgs botaniska.

5. *Colchicum* × *byzantinum* bysantinsk tidlösa 19 september.

6. *Colchicum speciosum* 'Ordu' prakttidlösa 14 september.

7. Tidlösans torra knöl kan blomma liggande inne på fönsterbrädan. Men den mår bättre av att få utveckla rötter i jord.

Foto: Dan Andersson

8. De korta upprättstående inre kalkbladen ger *Crocus banaticus* iriskrokus ett unikt utseende.

9. *Crocus nudiflorus* krypkrokus sprider sig i sidled med stolonier (utlöpare).

10. *Crocus sativus* saffranskrokus. Det behövs väldigt många blommor för att få ihop saffran till ett enda lussekattsbak, men det är spännande att själv odla denna exklusiva krydda.

område från norra Turkiet, över Kaukasus till norra Iran där den växer på ängsmark och i ljusa skogsbryn. Den är högre och blommar lite senare än *C. autumnale*. Blommorna är stora och rosavioletta, ofta med ett ljusare mittparti. De orkar inte riktigt hålla sig upprätta utan spiller behagfullt över och blir liggande i rosavioletta drivor. Det finns också några fina namnsorter. En riktig showstopper är *C. speciosum* 'Album' som har stora gnistrande kritvita skålformade blommor med en anstrykning av grönt i mitten. *C. speciosum* 'Ordu' [6] uppkallad efter det turkiska område den kommer ifrån anses vara den tidigaste och hårdigaste.

C. × byzantinum, bysantinsk tidlösa [5] är en hybrid som skickades från Konstantinopel till Wien redan 1588. Den är liten, men blomrik, med flera blommor från varje knöl. *Colchicum* × *byzantinum* 'Album', som även säljs under sortnamnet 'Innocence' har kritvita blommor med rosa spetsar.

Några populära sorter

Det finns många fina hybrider av tidlösa. Ett stort bestånd *Colchicum* 'Waterlily' [3] är en fylldblommig rosa dröm som inte lämnar någon oberörd. Den är lätt att få tag på, pålitligt blom-

villig och förökar sig fort så att knölna kan delas efter några år. *Colchicum* 'Glory of Heemstede' är intensivt rosaviolett med ett svagt ruttmönster och ljus mitt. *Colchicum* 'The Giant' har som namnet antyder väldigt stora blommor, skålformade violettrosa. Det råder delade meningar om skönhetsvärdet hos ett par tvåfärgade sorter: *Colchicum* 'Harlekijn', rosaviolett med vit bas och ihoprullade vita toppar, och *Colchicum* 'Jarka' [2] som har vridna tepaler med vita spetsar. De är i alla fall väldigt annorlunda.

Crocus – krokus

Höstblommande krokus blommor i allmänhet lite senare än tidlösorna och passar därför inte där vintern kommer tidigt. Många arter kommer också från områden där temperaturen sällan går ner under nollstrecket.

C. banaticus, iriskrokus

[8] Skiljer sig från alla andra krokusar genom att de inre kalkbladen är mycket kortare än de spetsiga yttre och pekar rakt upp så att blomman påminner om en liten iris. Den är ljus violett, men det finns en helvit klon i odling. Utbredningsområdet är östra Ungern, sydvästra Ukraina och nordöstra Balkan. Artepitetet har

den fått efter ett område i Rumänien – Banatus. Den blommar ofta redan i september och är en av de mest lättodlade höstblommande krokusarna.

***C. kotschyanus*, septemberkrokus**

[14] Som namnet antyder blommar även septemberkrokusen förhållandevis tidigt. Den kommer från lite fuktigare områden i centrala och södra Turkiet, nordvästra Syrien och Libanon. Det är en variabel art både vad gäller blommornas färg och storlek – men ofta mycket ljus violett med mörkare lila ådring och gult svalg.

***C. nudiflorus*, krypkrokus**

[9] Blommar i rent violett från slutet av september till början av oktober och sprider sig med stolonerna. Vildväxande i sydvästra Frankrike och norra Spanien. I nordvästra England är den ända sedan 1700-talet naturaliserad på ängar, betesmarker och i parker och räknas som på gränsen till invasiv.

***C. speciosus*, höstkrokus**

[11–12] Den art som är vanligast i odling. Inte sällan ses de handlöst slänga sina violetta blomkalkar på långa veka stjälkar över offentliga gräsmattor – till allmänhetens stora häpnad.

Krokusblomning förknippas ju med den tidiga våren. Blomman är oftast blålila med tydlig ådring och ljusare svalg. Men det finns många namnsatta kloner med varierande utseende. *C. speciosus* har ett stort utbredningsområde från norra Iran, norra och centrala Turkiet upp över Kaukasus till Krim. Det är en av de hårdigaste arterna vilket har sin förklaring i att den växer på förhållandevis hög höjd: 800–2 350 meter.

***C. pulchellus*, oktoberkrokus**

[13] Liknar *C. speciosus*. Blomman är öppen, ljus violett med lila ådring, gult svalg och vita ståndare, men det finns flera namnsorter. Den kommer från norra Balkan och nordvästra Turkiet där den växer i gles skog och på fuktiga ängar från låglandet upp till 1 800 meters höjd.

***C. sativus*, saffranskrokus**

[10] Artepitetet *sativus* betyder odlad – och saffranskrokus förekommer inte alls vildväxande. Den är steril och tros vara en selektion av *Crocus cartwrightianus* vild saffranskrokus. Det är en gammal kulturväxt som har varit i odling i 6 000 år. Blomman är ganska mörkt violett med ännu mörkare ådring. Det är de små märkesflikarna längst upp på stiftet som samlas in och torkas. Just nu är det populärt att odla sin egen

11. En hel gräsmatta med *Crocus speciosus* höstkrokus är en upplyftande syn en grå höstmorgon. 10 oktober, Göteborgs botaniska trädgård.

12. *Crocus speciosus* höstkrokus tittar upp i en matta av silverarv *Cerastium tomentosum*.

13. *Crocus pulchellus* oktoberkrokus blommar sent. Bilden är tagen den 25 oktober.

14. Lite tidigare blommar *Crocus kotschyanus* septemberkrokus.

15. *Galanthus reginae-olgae* höstsnödroppe. Att hitta snödroppar i blom i oktoberträdgården ger hopp om en vår på andra sidan vintern.

16. Pigg och solgul lyser *Sternbergia lutea* krokuslilja bland torra löv och visset gräs i en södervänd, stengig slänt i södra Grekland. I odling uppskattar den också ett väldränerat, torrt och gassigt läge.

17. Ljust blå som sommarhimlen blommar *Allium beesianum* septemberlök när sommaren precis går över i höst.

18. En härligt klarblå form av *Allium cyaneum* blålök som kan ha en betydligt blekare blå ton.

19. *Allium wallichii* nepallök. De stora pistillerna sitter som gröna pärlor i mitten på de stjärnformade purpurrosa blommorna.

17

18

19

saffran och det är lätt att få tag på knölar. Men det går åt nästan 200 blommor till ett enda gram saffran, så det är mycket jobb för ett ganska magert utfall. Dessutom är *C. sativus* bara hårdig i väldigt gynnsamma lägen i Sverige. I övriga delar av landet går det att odla den i krukor som vinterförvaras frostfritt.

***Crocus pallasii* (omslaget)**

Påminner lite om saffranskrokus och blommar liksom den ganska sent. Den har ett stort utbredningsområde från Balkan och Turkiet till Jordanien och Iran. Förekommer på både lägre och högre höjd, 50–2 500 meter. Kloner från högre höjd bör vara betydligt hårdigare. Klarar en del frost och håller blomman öppen även mulna dagar.

Snödroppar på hösten!

***Galanthus reginae-olgae*, höstsnödropp**

[15] Snödroppar hör till våra mest älskade vårtecken. Men det är inte så dumt att få njuta av dem även i oktober. På Sicilien, i Grekland och sydvästra Turkiet växer *Galanthus reginae-olgae* på lite högre höjd, ofta i skuggiga raviner. Den är därför relativt hårdig och behöver ingen torr och het sommarvila för att blomma.

***Sternbergia lutea*, krokuslilja**

[16] Kanske ser den ut som en solgul krokus, men varför "lilja" finns med i det svenska namnet är en gåta när den hör till familjen *Amaryllidaceae* amaryllisväxter. I sin naturliga miljö vid Medelhavet hittar man den i solstekte lägen i sten och grus. I Skandinavien betydligt svalare klimat är blomningen ofta sporadisk och den är inte särskilt vanlig i odling här. I naturen varierar kronbladen i utseende från väldigt smala och spetsiga till breda och rundade. De lökar som finns i handeln brukar ha stora blommor med breda kronblad, men tyvärr är de ofta sterila.

***Allium* – prydnadslök**

Det finns många arter av prydnadslök som blommar tidigt på säsongen, men bara ett fåtal som är höstblommande. Men i USA pågår ett ganska intensivt förädlingsarbete med några av de senblommande arterna. Så det är nog värt att hålla ett öga på vad som händer där. Förhoppningsvis är flera sorter med tidig höstblomning på gång.

***Allium beesianum*, septemberlök**

[17] Septemberlöken kommer från sydvästra Kina. Den är relativt ovanlig i odling och finns sällan i planthandeln – vare sig i kruka eller i höstens påslökssortiment. Den fungerar fint i ett halvskuggigt läge som inte behöver vara snustorrt. Gräslänkande bladverk. Hela plantan blir sällan över 20 cm. De hängande, rent blå

blommorna kommer från september och ett bra tag framåt. Det finns även en vitblommande form, *Allium beesianum* 'Album'.

Allium cyaneum, blålök

[18] En annan blåblommande kinesisk art. Liten och nätt med variabel blomfärg, från gråblått till djupt koboltblått. Blommar under sensommar och tidig höst. Bladen är mycket tunna och ser ut som en liten grästuva. Passar i stenpartimiljö.

Allium wallichii, nepallök

[19] Nepallöken växer på över 2 000 meters höjd i Himalaya och sydvästra Kina och är mycket hårdig. Vaknar ganska sent på våren. Den får från augusti och framåt purpurrosa blommor på 30–50 cm höga stjälkar. Trivs i stenparti eller annan väl-dränerad jord i sol till halvskugga.

Cyclamen – cyklamen

Cyklamen odlas nog lika ofta för de vackra bladen som för blommorna. En cyklamenknöl växer till sig för varje år som går och kan med tiden bli väldigt stor. För mycket fukt kan få speciellt äldre knölar att ruttna. I naturen kilar knölna gärna in sig under och mellan stenar. Det kan man ta efter i trädgården. Om knölen placeras i kanten under en sten blir det lite torrare och varmare för den, men blomstänglarna kan ändå leta sig upp intill stenen.

C. purpurascens, alpcyklamen

[21] Alpcyklamen växer vilt i Centraleuropa och norra Balkan. Den är både hårdig och lätt att föröka med frö. Titta efter den i vår frölista! Alpcyklamen är liten och nätt, trivs i stenpartiet och börjar ofta blomma redan i slutet av juli eller början av augusti. Bladen kommer upp strax före blomningen. De är rundade, blankgröna med ljusare marmorering och purpurfärgad undersida.

C. hederifolium, höstcyclamen

[20] Arterpitetet *hederifolium* betyder ”med blad som murgörna *Hedera*”. Arten är mycket variabel och bladen har ofta fantastiska mönster i silver och mörkgrönt. Även helt silverfärgade blad förekommer. Höstcyclamen växer i skogar, raviner och på skuggiga bergssidor i hela södra Europa och västra Turkiet. Den blir 10–20 cm hög. Blommorna, som kommer före bladen, är relativt stora i olika rosa nyanser och i enstaka fall vitt. En del har också en härlig doft.

C. mirabile, undercyclamen

[22] En nätt liten cyklamen från sydvästra Turkiet som blommar i vitt eller rosa i september–oktober. De runda bladen kommer samtidigt med blommorna och kan till en början ha en rosa behåring på ovansidan. Sedan blir de mörkt gröna med vackert mönster i silver. Trivs i stenpartiet.

20

21

22

20. Hos *Cyclamen hederifolium* höstcyclamen utvecklas bladen först efter, eller i slutet av blomningen.

21. *Cyclamen purpurascens* alpcyklamen är lättförökad från frö och finns ofta med i vår frölista.

22. *Cyclamen mirabile* undercyclamen är ett litet smycke som trivs i stenpartiet.

Acis autumnalis, höstsnöklocka

[23] Höstsnöklockan, som kommer från västra Medelhavsområdet, är betydligt mindre än den vårblomande snöklockan, *Leucojum vernum* och räknas inte längre till samma släkte. I augusti–september kommer små vita nickande blommor på tunna stjäklar i en tuva av gräslika blad. Bladen kan behöva lite skydd under hösten/vintern för att de inte ska vissna ner innan lökarna hunnit samla kraft inför nästa säsong.

Prospero autumnale

[24] Det svenska namnet höstblåstjärna skvallrar om att den tidigare hette *Scilla autumnalis* – och det gamla namnet hänger fortfarande kvar i handeln. Det är en variabel art med ett väldigt stort utbredningsområde från västra Europa, runt hela Medelhavet till Ukraina och Turkiet. Blomfärgen är ofta ljus rosaviolett, men kan vara rent blå eller i sällsynta fall vit. Höjd 10–20 centimeter. ❁

23. *Acis autumnalis* var. *oporantha* höstsnöklocka är en gracil liten skönhet. Dess vita klockor kontrasterar vackert mot blomstjälkens övre del som går i purpurrött.

24. *Prospero autumnale* höstblåstjärna är allmän i stora delar av södra och mellersta Europa. Ibland så liten och oansenlig att man knappt lägger märke till den, ibland både större och med kraftigare färg och blommande tusentals tillsammans.

Inköpsställen

Eurobulb/Verberghe

<https://order.eurobulb.nl/>

Peter Nyssen

www.peternyssen.com

Storbritannien – men har lager i Nederländerna och kan därför leverera även efter brexit.

Nijssen tuin Heemstede

www.nijssentuin.nl

Höstblomande lökar & knölar – som med lite envishet brukar gå att hitta i handeln

Vetenskapligt namn	Svenskt namn	Vetenskapligt namn	Svenskt namn
<i>Acis autumnalis</i>	höstsnöklocka	<i>Colchicum</i> 'Waterlily'	
<i>Allium beesianum</i>	septemberlök	<i>Crocus asumaniae</i>	asumankrokus
<i>Allium callimischon</i>		<i>Crocus banaticus</i>	iriskrokus
<i>Allium cyaneum</i>	blålök	<i>Crocus cartwrightianus</i>	vild saffranskrokus
<i>Allium</i> 'Lavender Bubbles'		<i>Crocus kotschyanus</i>	septemberkrokus
<i>Allium thunbergii</i>		<i>Crocus laevigatus</i>	
<i>Allium wallichii</i>	nepallök	<i>Crocus mathewii</i>	
<i>Colchicum</i> × <i>agrippinum</i>	liten nättidlösa	<i>Crocus nudiflorus</i>	krypkrokus
<i>Colchicum autumnale</i>	tidlösa	<i>Crocus ochroleucus</i>	libanonkrokus
<i>Colchicum bivonae</i>	nättidlösa	<i>Crocus pallasii</i>	
<i>Colchicum</i> × <i>byzantinum</i>	bysantinsk tidlösa	<i>Crocus pulchellus</i>	oktoberkrokus
<i>Colchicum cilicicum</i>	taurustidlösa	<i>Crocus pulchellus</i> 'Zephyr'	
<i>Colchicum davisii</i>		<i>Crocus sativus</i>	saffranskrokus
<i>Colchicum</i> 'Disraeli'		<i>Crocus speciosus</i>	höstkrokus
<i>Colchicum</i> 'E. A. Bowles'		<i>Cyclamen cilicium</i>	turkcyklamen
<i>Colchicum</i> 'Harlekijn'		<i>Cyclamen hederifolium</i>	höstcyklamen
<i>Colchicum</i> 'Jarka'		<i>Cyclamen mirabile</i>	undercyklamen
<i>Colchicum</i> 'Lysimachus'		<i>Cyclamen purpurascens</i>	alpcyklamen
<i>Colchicum speciosum</i>	prakttidlösa	<i>Galanthus reginae-olgae</i>	höstsnödroppe
<i>Colchicum</i> 'The Giant'		<i>Prospero autumnale</i>	höstblåstjärna
<i>Colchicum variegatum</i>	ruttidlösa	<i>Sternbergia clusiana</i>	stor krokuslilja
<i>Colchicum</i> 'Violet Queen'		<i>Sternbergia lutea</i>	krokuslilja